

Олна келдг цецн билгин уурхан санъ

Олн äмтнä алдр-бат киш-гнь—күүнä келн! Күүнä келнд кесг миньгън джилд хамцад, цуглрад, мөнъкин батра бääдж, күүнä санан-седклин, дас-хмджин алдршго көрнъгнь бүрднä. Тегäd чиги келн-äмтнä ухань, тууджнь, олна йос-на бärц, бääдл-хäläцнь ним ик чидлтäгъяр, ним олн зүсн авц-тагъяр тууджд ордг кевтä.

Мергн, хурц-хурдн орс келн пугъарагъаснь үлгүрär байн. Иим үлгүрмүд миньгън, кесг олн миньгън. Үлгүрмүд джив-рär ниссн мет зун джилин эргцäs, зун джилин эргц күр-тл, тохмас тохм күртл нисдж бууна. Эн дживртä олн äмтнä келдг цецн билгин уурхан санъ-гин нисдж күрх кемджән уга хол газрин үзгнь үзгдхш.

Үлгүрмүдиг бүрдäсн цагин эргцнь тал-талдан. Күмн-äмтни бääдлин олн-зүсн янзиг герäs мет толлулджах цецн билгүд хардж-хäläдж болшго олн зү-сн. Йорал уга өмнк хол цагас тер цагин ухан -серлин көр-нъгäs болн джиргълин бääд-лäs, күмн-äмтнä байр болн зов-лнь, инäдн болн нүлмсн, дурн болн бшән, сүзг болн сүзгән геелгън, үнн болн худл, сән седкл болн мек, көдлмшт дур-ллгън болн залхурлгън, үн-тä сääхн болн кезәнък хуучна му занъ-бärц ода мана цагт ирдж медүлгдсн болдг.

Советск күн, орс келн-äмтнä үлгүрмүдäс өнъгрсн муу-

Ури үгин литературин государ-ствени издательств В. Далин „Орс оли-äмтнä үлгүрмүд“ гидг хура-нъгъу барлдж гаргъв.

Нернь гарси номт, диалекто-лог, этнограф, писатель, äвртä „Великорусск келнä толковый сло-варь“ гаргъсн В. Даль, эврәннь дали насна туршд мана ори-нутгин кесг балгъседуд төгäläд, 30 миньгъ гар үлгүрмүд, мергн үгмүд цуг-лулдж авсн болдг. Теднä ик-зунь ода бийнь мана өдгä цагт сääнär олзгддг мөн.

Дегтр М. А. Шолоховин нүр үг-тägъяр гарв. Эн нүр үгиг дора барлджанавдн.

гъинь хаяд, шин делкä тогтал-гънд бийдән сән кергтägъинь авхмн.

Үлгүрмүдин голд орсн ним мана патриотическ бахмдж кезä чиги унтршго: „Орсин газрар ордж ирчкäd хärү цу-хрв“, „Гарси газрасн үктлән бичä хагъц“, „Чик кергин төлä зöргär зогс“.

Цецн олн-äмтнä ардас лахдж, советск күн (үлгүр үг тал кецәнä гидж келх!).

„Цагъан гар көдлмшән күү-гъяр келгүлхд дурта“, „Чид-лән медлго биилär бичä öрг“, „Күүнä нургън деерк ацан ги-игн болдж медгдг“, „Күүнä көдлмш гääхдж цадхлнь болдг уга“, „Часар оратлгъинг джилär күцлго“, „Үг сумна үзүр биш, болв шавтана“.

Болв үлгүрмүдт келгдджäh, келн äмтн хоорнд хов цацл-гън, күү мухлаллгън, күүкд күү ладжрлгън, бурхн-шаджна ке-

рг уга авьясмуд, олн äмтнä цецн билгин уурхан санъгин голинъ эс үзүлджäсн тоот эднд кецäджäсн классин унъг-тохмин болн бурхн-ша-джна мухла, өдгä цагин күүнд зокал уга, бус. Оли äмтн дегд сääхнär, эврәннь мерги болн наад бärлгъärн шавтах зәрм-дән гавшув, шүвтр үгмүдär мухлан өмнäs босдг бääсн мөн:

„Угатä байниг өдмгär эс тетгхлä, байн мөнъгән мерх бääс мн“. „Маань умшдж олз уга“. „Буудäg ковнъгтънь макт, байниг үкärтнь макт“.

Дакад өнъгрсн цаг олн äмтнд, теднä чик бääдлинъ онъ-дарулад, кесг худл-хуурмг, күүнä чирä хäläдг, нань чиги олн му-бус авьясмуд дасхад бääсн, күүнä сән-сääхн седкл эвдх тоот ода бийнь үлгүрмүдт келгдäд бääнä. Цуг эн тоот, ода мана өмärән йовгч джиргъ-лär көдгддж гарад, шин бääдл-джиргъл гаргъдж, мана советск социалистическ дасхмдж, теднä ормд батрджана.

Иигäd күүнä то уга олн тохмин ноолдан болн авьясмуд зогсл уга угъагдад, зәрмдән товчлгдад, үлгүрмүдär тарал йовна.

Диалектолог болн бичäч В.И. Далин кесг джилмүдин эргцд цуглулдж авсн үлгүр-мүд барлдж гаргългън, мана төрски культуриг болн мана алдр күчтä кел дасхд äвртä ик дөнъ болх.